

TUDÓSÍTÁS HUNFALVY PÁL KÉZIRATI HAGYATÉKÁRÓL

Kozmács István

HUNFALVY PÁL, a múlt jeles tudósa s tevékenysége iránt soha nem szűnt meg az érdeklődés. Mutatja ezt, hogy a közelmúltban két kötet is foglalkozott személyével, munkásságával.¹ Ezek kapcsán hasznos lehet újfent felvetni Hunfalvy kézirati hagyatékának kérdését. Fontos lehet azért is, mert a hagyaték történetének bemutatásával a magyar tudományszervezés egy jelentős vállalkozása ismerhető meg, s egyúttal helyesbíthető a hagyaték lelőhelyét illetően napjainkig fennmaradt makacs tévedés.

HUNFALVY PÁL akadémikus 1891-ben halt meg. Halála után az MTA Kézirattára csak akadémiai levelezésben fennmaradt írásait, leveleit, a Reguly-hagyatékhoz kapcsolódó kéziratokat és néhány egyéb levelet őrzött meg, őriz.² A jelentős — mind mennyiségileg, mind tartalmilag — hagyaték hollétéről nem volt tudomása az Akadémiának. Erre mutat, hogy SZILY KÁLMÁNNak a Magyar Nyelv 1910-es évfolyamában megjelent, Hunfalvyról szóló írását olvasva jelentkezett dr. DAITS EDE úr, a Tátra Múzeum-Egylet alelnöke és múzeumőre, s mint SZILY írja: "... értesít bennünket — *miről előbb nem volt tudomásunk* [kiemelés tőlem, K.I.] —, hogy Hunfalvy Pál kézirati hagyatéka az ottani Tátra Múzeumban van elhelyezve, s hogy a következő csoportosítás szerint már nagyjából rendezve is van, ú.m. 1. belföldi levelek, 2. külföldi levelek, 3. naplók, 4. utazási leírások, 5. ethnográfiai, 6. nyelvészeti, 7. politikai és államtudományi, 8. egyházi és iskola kéziratok és tanulmányok, s ezen kívül 9. hírlapi cikkei."³

Semmi sem indokolta, hogy a kéziratokat elhozzák a Tátra Múzeumból. Az első világháborút követően is eredeti lelőhelyükön maradtak, s hasonlóképpen a felszabadulás után is. LOVÁNYI GYULA vetette föl aztán 1957-ben a Magyar Nyelvészetről, Hunfalvy lap-

¹ DOMOKOS PÉTER—PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: Hunfalvy Pál. A múlt magyar tudósai. Bp. 1986; ill. HUNFALVY PÁL: Napló 1848-49. Budapest, 1986.

² Vö. az MTA katalógusának tanúsága.

³ SZILY KÁLMÁN Hunfalvy hagyatékáról: MNy 6. (1910): 232.

járól írott cikkében⁴, hogy SZILY tudósítása nyomán elindulva a magyar tudomány hasznára szolgálna a tudós hagyatékának Magyarországra hozatala. LOVÁNYI egy feljegyzésében így foglalta össze a felvetését követő eseményeket: "A kéziratok egy részéről a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének megkeresésére az Akadémia Történettudományi Intézete és a Népművelődésügyi Minisztérium jóváhagyásával, valamint az illetékes csehszlovák hatóságok engedélyével mikrofilmeket készíttetett.

A kéziratokról a bratislavai kutatócsoport 1958. december 15-én tett jelentést a Történettudományi Intézetnek, s a jelentésben többi között azt mondja: »... az adottságokkal számot vetve egyelőre csak részlegesen igényeltük a hagyaték fényképezését, azoknak a kötegeket [sic], amelyeknek sem a teljessége, sem a szövegbeli összefüggése nem vitás, és történeti kútfőértékük behatóbb tanulmány nélkül is meg volt állapítható.«

Ezeknek a történeti kútfőértékűnek minősített kéziratoknak mikrofilmjei elkészültek, és az Országos Levéltár tulajdona [sic].

A további feldolgozás céljaira mostmár arra van szükség, hogy a mikrofilmekről az eredeti kéziratokkal azonos méretű fényképek készüljenek. Mintegy 460 kéziratnak kb. 1500 mikrofilmjéről van szó.

A fényképek az Akadémia tulajdonában maradnának, s én csak feldolgozásra kapnám őket.

Budapest, 1960. január 8."⁵

A fényképezés — a mikrofilmrevétel — két évet vett igénybe. A filmezést (hivatalból) LŐRINCZE LAJOS kérte. PAULINYI OSZKÁR, a szlovákiai kutatócsoport vezetője 1958. március 27-én kapja meg az intézet levelét. Majdnem egy évre rá, 1959. február 21-én kapja csak meg LŐRINCZE a kutatócsoport vezetőjének tájékoztatóját: utasítást adott a "filmezés lehetőleg azonnali lebonyolítására"⁶. Ezután kissé gyorsabban történnek a dolgok: április 17-én Loványi már értesítést kap Paulinyitól, hogy a felvételek elkészültek, s körülbelül egy hónap múltán Pesten lesznek, s erről a Történettudományi Intézet fogja értesíteni.⁷ De LOVÁNYI hiába vár, s való-

⁴ LOVÁNYI GYULA: A Magyar Nyelvészet. NyK 59 (1957):1-34.

⁵ MTAk Ms 5292/59

⁶ MTAk Ms 5292/77

⁷ MTAk Ms 5292/66

színiüleg miután újból érdeklődött, azt a választ kapja PAULINYI-től, hogy a felvételeknek már az Országos Levéltárban kell lenniük, keresse BORSA IVÁNT.⁸ LOVÁNYI 21-én telefonál a levéltárba, s ekkor közlik vele, hogy 10-14 nap múlva írásos kérésre kiadják az anyagot a Nyelvtudományi Intézetnek. A mikrofilmek valóban megérkeztek, összesen 3577 fölvétel.⁹

Loványi, mint fentebb feljegyzésében is olvashattuk, foglalkozott a hagyaték sajtó alá rendezésével, bár az óhajtott nagytítasok a mikrofilmekről nem készültek el. Munkája során elsősorban Hunfalvy levelezését dolgozta fel. Jól használható kartonjai az Akadémia Kézirattárában lelhetők fel. A sajtó alá rendezés előrehaladottságát az a feljegyzés is igazolja, mely szerint "a miniszter elismeri a munka fontosságát, de nincs rá fedezet — Telegdi ua. A jövő héten beszél Garamvölgyivel. A Tudománytörténeti Intézet fontosnak tartja a megjelentetését [valószínűleg a levelezés kiadásáról van szó; K.I.], de fedezet csak 1961-ben lesz."¹⁰ Úgy látszik mégsem lett, mert Hunfalvy levelezéséből a mikrofilmzés óta csak azok a levelek jelentek meg, amelyek a tudós most napvilágot látott naplója függelékében olvashatók.

A SZILY tudósításából ismert, LOVÁNYI által fotóztatott hagyaték a PAULINYI vezette kutatócsoport által készített jelentés szerint az alábbi kötegeket tartalmazza (rövidítve):

1. Napló 1836. V. 11-IX. 28. Bécs + Füllhorn 1. és 2.
2. Vogul szótár (1: füzetek, tisztázat; 2: füzetek, piszkozat; vogul-osztják jegyzetek)
3. Vegyes tudományos jegyzetek (főleg magyarországi románok története)
4. Politikai iratok 1848 és azt követő évekből
5. Nyelvészeti jegyzetek
6. Arisztotelész elmélete az ember életéről és az erényről — kézirat
7. Vegyes tudományos jegyzetek, főképp oláh vonatkozások
8. Historische Tagebuch 1834 — napló
9. Nyelvészeti jegyzetek

⁸ MTAK Ms 5292/64

⁹ MTAK Ms 5292/76

¹⁰ MTAK Ms 5292/76 (A 6-10. jegyzetekben szereplő iratok különböző méretű papírokra kézzel vagy géppel írt feljegyzések.)

10. Vogul föld és népe — jegyzetek, fordítások finnből — az egész jegyzetek és kézirat
11. Politikai dolgozatok — 5 boríték
12. Napló 1848-49-ből
13. Napló 1861
14. A Balt-tenger vidékein 1869-ben tett utazásom emlékei napló, jegyzetek
15. Ethnografiai jegyzetek a vogulokhoz — 1 köteg
16. Napló 1833-36-ból
17. Szótár (vogul) — 1 köteg
18. Levelezése: Magyarországi levelek
19. Levelezése: családi levelek, ausztriai levelek
20. Levelezése: külföld
21. Szótár (vogul)
22. Rumun nyelv és történelem — a nyomtatott példányhoz kötött kiegészítő jegyzetek
23. Román történettel kapcsolatos jegyzetek
24. A vogul föld és nép egy töredékes nyomtatott példánya, jegyzetekkel, lapp mesék fordítása, stb.
25. Teológiai tanjegyzetek 1836-ból
26. Előadások és jegyzeteik, pl. Római viszonyok stb.
27. Egyházpolitikai iratok
28. Kéziratok: Igaz arany bulla
29. Vegyes jegyzetek és kézirat töredékek. Témák: Hegel, országlat, protestáns házassági jog stb.
30. Országászat (teljes kézirat, 29 ív, és jegyzetek)
31. Ius Ecclesiasticum — latin nyelvű alapszöveg lapszéli jegyzetekkel
32. Magyar álladalmi jog — latin alapszöveg H.P. jegyzeteivel
33. Valláspolitikai cikkek és beadványok — közöttük kicenzúrázott cikkek
34. Magyarország ethnografiája — szerkezeti felépítésre vonatkozó jegyzetek
35. Az erdélyi társadalom — jegyzetek
36. A magyar ige szenvedő alakjai — szótárjegyzetekkel
37. A románság történetével kapcsolatos jegyzetek

38. Vegyes jegyzetek — nyelvészet és egyéb¹¹

Ezek közül a jegyzék 1., 8., 12., 13., 16., 18., 19. és 20. számú tételei találhatóak meg az Országos Levéltárban mikrofilmre rögzítve. Megállapítható, hogy a Nyelvtudományi Intézet által kezdeményezett munkából éppen a nyelvészeti jellegű anyagok maradtak ki — elsősorban máig is tartó rendezetlenségük okán.

1986 végén a magyar és szlovák illetékes szervek, s nem kis részben a lőcsei kerületi levéltár segítségével lehetőségem adódott a hagyatékot megtekinteni. Az ugyanis már Lőcsén található. Bár igaz, hogy "po smrt Hunfalvyho se jeho pozostalost' dostalo do Velickeho múzea vo Vel'kej. Po jeho zániku ju prevzalo múzeum v Poprade, odhial' bola v r. 1960 delimitovaná do Okresného archivu v Poprade, ktory ju v r. 1963 odovzdal Štatnemu archivu v Levoči".¹²

A kézirati hagyaték tehát nem sokkal a filmrevétel után elkerült a múzeumból — jóllehet a hazai hivatkozások ma is arra vonatkoznak.

A kéziratanyag most is abban a rendben van, amelyben Paulinyi Oszkárék találták 1959-ben. Azaz a még a múzeumban a századelőn rendezett iratok kivételével feltáratlanul. Nem volna haszontalan az anyag rendezéséhez magyar részről a segítséget felajánlani,

¹¹ MTAK Ms 5292/76. PAULINYI jelentésének gépelt másolati példánya

¹² Štatny Archiv v Košiciach, SAS Bratislava 1965. 75. A kötet a kéziratot az alábbi tételekbe sorolja; I. Denniky a poznámky z ciest v Pobaltí a Nórska 2 r. 1832-36, 1869, 1873 (1 kartón); II. Korespondencia rodinná, s ucencami doma/usporiadaná abecedne podl'a odosiedateľov i v zahraničí — Finsko, Anglicko, Francúzsko, Dánsko, Taliansko, Rumunsko, Litva, Švédsko, Nórsko a Holansko — a osobné záležitosti 2 r. 1830-91 (2 kartón); III. Jazykoveda: slovník mansijsky, turecko-fínsky a fínsky, štúdie 2 poromávecej jazykovedy, Markaste Szätoj Evangelja, rumunsky jazyk a i. (2 kartón); IV. Etnografia: e. Uhorska, Mansov a iných národov, báje, rozprávky a pod. (2 kartón); V. Polotoka: denniky zo zasadnutí uhorskeho snemu 2 r. 1844, 1848/9 a 1861 prejany a poznámky k otázkam banictva, cirkevnej politiky, medzinárodných vzťahov, rôzne listy a pod. 2 r. (2 kartón); VI. Rozne recepty, poznámky a rukopisy z jazykovedy, etnografie a politiky (3 kartón); VII. Klasika, filozofia, teológia, právo: o Aristotelovi, madarskom prave, cirkevnom prave, morálke (1 kartón). — Megjegyzendő, hogy a PAULINYIék adta számozás szerint is azonosítható az anyag, mert a kötegeken megtalálhatók a számok. A fenti tételek közül csak a I. és II. kutatható — ezek vannak rendezve és így fotomásolatban a OL-ben.

mert az természeténél fogva ott, Lőcsén szinte rendezhetetlen, s így jogos a feltételezés, hogy rendezetlensége okán még sokáig kutathatatlan is marad.

A rendelkezésemre álló idő nem tette lehetővé, hogy az anyagot tételesen leltárba vegyem, de felületes átvizsgálása is rámutat a hagyatéék értékeire.

A PAULINYI-jelentés 10. tétele, mely HUNFALVY által finnből fordított tanulmányokat¹³ és meséket is magába foglal, tartalmaz egy feltehetőleg közlésre szánt, finnből magyarra fordított közmondásgyűjteményt (585 db). Ebben a köteggben találtam rá REGULY sajátkezű fogalmazványára, amely 1844-45-ös útjáról készült (javításokkal)¹⁴. A köteggben van egy finn nyelvű feljegyzés a pääjärvi lakodalmi szokásokról is.¹⁵

A 38. köteg (Vegyes jegyzetek), mint a Paulinyi-jelentés írja, "valamelyik finn népeposz" fordítását is tartalmazza. Nos, a kézirat, melyet több kéz — mint a Hunfalvy-levelezésből kiderül: leírók keze — írt, nem más, mint a FÁBIÁN ISTVÁN fordította Kalevala példánya.¹⁶ HUNFALVY és FÁBIÁN levelezéséből tudjuk, hogy akkor került a másolat HUNFALVYhoz, amikor a tudós a Finn olvasókönyv második kötetének összeállítását tervezte, végezte. A hagyatékban fennmaradt Kalevala-fordítás az 1-11. runók teljes, a 14. runó részleges, a 15. teljes, a 45. runó részleges és a 46. runó teljes fordítását tartalmazza. De a kézirat mégis teljes Kalevalát ad, ugyanis a lefordítatlan runók prózában megfogalmazótt kivonatát megtaláljuk a maguk helyén. Tudvalevő, hogy FÁBIÁN megjelentette nyomtatásban az 1. és 2. runót¹⁷, a 31-36. runókat

¹³ Többek között a Kanteletar előszava is megtalálható itt. A fordítás a Szépirodalmi Figyelőben jelent meg, 1862-ben. Megjegyzendő, hogy DOMOKOS PÉTER: A finn irodalom fogadtatása Magyarországon, Bp. 1972. c. könyvében a 16. oldali szöveg és a kötetvégi bibliográfia 186. tétele azt sugallja, mintha a Szépirodalmi Figyelőben megjelent Finn Népköltészet c. írás HUNFALVY önálló műve lenne, holott a Kanteletar előszavának fordítása.

¹⁴ Fordításban megjelent. Reg. Alb. LXXXVIII-XCVI és A vogul föld és népe I. kötetben az 59-62. oldalakon.

¹⁵ Pozost. P. Hunfalvyho, ŠOBA, Levoča

¹⁶ Pozost. P. Hunfalvyho, ŠOBA, Levoča

¹⁷ Magyar Nyelvészet VI, 1861.

(Kullervo-epizód)¹⁸ és az 50. runót.¹⁹ Megemlítendő, hogy az 1-2. és 31-36. runók közlésében HUNFALVY segédkezett: az előbbieket saját lapjában, az utóbbiakat ARANY JÁNOS lapjában helyezte el. SZINNYEI tudomása szerint kéziratban található a 3-12. és a 37. runó.²⁰ Amennyiben ez a kézirat-variáns is megkerül, a Kalevala 24 runóját olvashatnánk FABIÁN fordításában, a hiányzókat pedig ő általa összefoglaltan: egy újabb Kalevala-fordítással gazdagodhatnánk.

A 19. köteg, amely a családi levelezést tartalmazza, mint PAULINYI is leírja, magában foglal 4 db 17. századi eredeti iratot és egy másolatot. Én három eredeti iratot és a másolatot találtam a kötegekben. Az egyik eredeti irat az 1607-es kassai részgyűlés határozatainak egy korabeli másolata,²¹ kettő pedig különböző magánszemélyek kérvénye megnevezetlen uraságokhoz illetve a tekintetes tanácshoz. A másolat pedig egy levél, melyet a nagyszombati levéltár őrzött eredetileg, s melyet 1619-ben kelteztek Konstantinápolyban. A magánlevél szép magyar nyelven számol be egy 14 éve törökök közt rabságban élő magyar férfi életéről. A másolatot mutatványként küldték HUNFALVYnak, hogy azt és ahhoz hasonlókat a Magyar Nyelvészetben közölne.

Arra nem vállalkozhatom, hogy a vogul tárgyú jegyzetek, feljegyzések, fordítások értékéről véleményt mondjak. Mindenesetre felületes áttekintésük és az anyag nagysága azt sugallja, hogy hozzáértő számára tartalmaz felhasználható anyagot.

A kézirati hagyaték tartalmának vázlatos áttekintése is igazolja, hogy az 1958-ban megkezdett, tudománytörténetileg is jelentős munka, HUNFALVY hagyatékának megismertetése, feltárása megérne a fáradságot. HUNFALVY Pálnak a magyar tudományban betöltött szerepe is indokolja: ne csak azt tudjuk immár pontosan, hogy hol található hagyatéka, hanem azt is, hogy az mit tartalmaz. S nem kevésbé fontos, hogy az érdeklődő kutatók számára hozzáférhető legyen.

¹⁸ Szépirodalmi Figyelő, 1862. II.

¹⁹ Idők Tanója, 1867. jan.

²⁰ SZINNYEI: Magyar írók III, 23.

²¹ Az irat szövege megjelenés előtt BENDA KÁLMÁN (szerk.): Az 1607-8 évi országgyűlések iratai. (kézirat) A határozat szövege egyébként kilenc másolatban ismert. Ezek egyike található a hagyatékban.

EIN BERICHT ÜBER DEN HANDSCHRIFTLICHEN NACHLAß VON PÁL HUNFALVY

von

István Kozmács

Der bedeutende Wissenschaftler des XIX. Jahrhunderts Pál Hunfalvy verstarb im Jahre 1891. Sein handschriftlicher Nachlaß wurde im Tatra-Museum untergebracht. Ende der 50er Jahre wurde ein Teil des Nachlaßes auf Mikrofilm aufgenommen, das Material wird im Staatsarchiv aufbewahrt.

Auf einer Studienreise (im Jahre 1986) hat der Verf. erfahren, daß der Nachlaß nach Lőcse verlagert wurde. Er hatte Gelegenheit die Schriften zu studieren. Im Aufsatz beschreibt er den Inhalt der Manuskripte, die noch nicht auf Mikrofilm aufgenommen worden sind.